

## МОНІТОРИНГ ЙМОВІРНОСТІ БАНКРУТСТВА ПІД ЧАС ФОРМУВАННЯ АНТИКРИЗОВОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА

*А. А. Вінніченко, О. В. Таранич*

*Анотація.* У статті обґрунтовано необхідність урахування ризику настання банкрутства на економічному рівні, тобто на рівні менеджменту підприємства. Проведено порівняльний аналіз закордонної та вітчизняної моделей оцінки ймовірності настання банкрутства. Визначено відмінності між закордонними та вітчизняними підходами до оцінки ймовірності настання банкрутства. Розроблено рекомендації щодо моніторингу ймовірності банкрутства під час формування антикризової стратегії підприємства.

*Ключові слова:* банкрутство, антикризове управління, ймовірність настання банкрутства, антикризова стратегія підприємства.

**Постановка проблеми.** В умовах невизначеності та турбулентності зовнішнього середовища особливе місце в управлінській діяльності займає антикризове управління, яке забезпечує операційну та стратегічну діяльність із виявлення кризи та своєчасного реагування на неї шляхом застосування антикризових заходів. Одним з індикаторів успішності управління на підприємстві є здатність керівника передбачати вплив кризових явищ, а отже, – мінімізувати чи ліквідувати негативні наслідки, що перешкоджають ефективній діяльності підприємства. Тому одним із головних завдань менеджера під час здійснення антикризового управління є оцінка поточного фінансово-господарського стану підприємства та передбачення ймовірності настання банкрутства на підставі оцінки стану платоспроможності підприємства, виявлення ознак неплатоспроможності.

**Мета дослідження** полягає у обґрунтуванні необхідності моніторингу ймовірності настання банкрутства під час формування стратегії антикризового управління.

**Виклад основного матеріалу.** У теоретичній базі банкрутство зазвичай розглядають як юридичну категорію, оскільки, згідно з Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про банкрутство», дефініцію «банкрутство» визначають як визнану господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредитора не інакше, як через застосування ліквідаційної процедури [1]. Однак також існують наукові трактування, що визначають дефініцію «банкрутство» як економічну категорію, як нездатність підприємства володіти достатнім обсягом активів у ліквідній формі, що стає на заваді погашення чи реструктуризації боргових зобов'язань [2].

У юридичній науці індикаторами неплатоспроможності підприємства-боржника є сума боргу та термін прострочення його повернення, тоді як в економічній науці – брак ресурсів для продовження функціонування і розвитку підприємства та відсутність правильних управлінських рішень. Юридична наука розглядає банкрутство у сфері дії зовнішнього середовища, оскільки наслідком такого банкрутства є вчинення боржником кримінально караного діяння, яке завдає шкоди кредиторам. Отже, суб'єктом прийняття рішення про визнання підприємства банкрутом є суд. В економічній науці сфера впливу банкрутства є внутрішньою, оскільки характеризується відсутністю ресурсів та нездатністю юридичної чи фізичної особи погасити свої боргові зобов'язання [3]. Тому суб'єктом прийняття рішення щодо визнання підприємства банкрутом є управлінський чи фінансовий апарат підприємства (табл. 1). Юридична категорія банкрутства є ширшою за економічну, оскільки вона є циклічним наслідком другої категорії. Суттєва перевага економічної категорії банкрутства полягає у вагомій ролі управлінського та фінансового апарату у прийнятті оптимальних управлінських рішень щодо мінімізації та ліквідації кризових явищ із метою недопущення розвитку юридичного боку банкрутства.

Наразі світова науково-практична база налічує безліч методів оцінювання ймовірності банкрутства на підприємстві, серед них є економічно-математичні групи, експертні методи, штучні нейронні системи, фінансові показники. Проте свою значущість на практиці довела група економіко-математичної оцінки ймовірності настання банкрутства, що базується на дискримінантному аналізі.

**Порівняльна характеристика дефініції «банкрутство»  
як юридичної та економічної категорії**

Ознака	Банкрутство як юридична категорія	Банкрутство як економічна категорія
Тлумачення	Визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредитора не інакше, як застосуванням ліквідаційної процедури	Нездатність підприємства володіти достатнім обсягом активів у ліквідній формі, що стає на заваді погашення чи реструктуризації боргових зобов'язань
Індикатори	– сума боргу; – термін прострочення	– брак ресурсів; – відсутність управлінських рішень
Середовище	Зовнішнє	Внутрішнє
Суб'єкт прийняття рішення	Визначається судом	Визначається управлінським апаратом та / або фінансовим штатом
Наслідок	Вчинення боржником кримінально караного діяння, яке завдає шкоди кредиторам	Нездатність юридичної чи фізичної особи погасити свої боргові зобов'язання

*Джерело: розроблено автором за [2, 3]*

Зарубіжні практики оцінки ймовірності настання банкрутства на підприємстві, що базується на розрахунку дискримінанта, відображаються у моделях Альтмана, Конана і Гольдера, Спрінгейта, Чессера, Ліса, Таффлера і Тішоу. Усі зазначені моделі базуються на розрахунку дискримінанта  $Z$ , що визначається з урахуванням практично визнаних експонентів та розрахунковим значенням  $X_1 \dots X_n$  на базі управлінських, фінансових та бухгалтерських звітів [5, с. 69].

*Таблиця 2*

**Порівняльна характеристика п'ятифакторної моделі Е. Альтмана  
та шестифакторної моделі О. Терещенка  
для оцінки ймовірності настання банкрутства**

Критерії	П'ятифакторна модель Е. Альтмана	Шестифакторна модель О. Терещенка
Формула	$Z = 3,3 x_1 + 0,99 x_2 + 0,6 x_3 + 1,4 x_4 + 1,2 x_5$	$z = 1,5x_1 + 0,08x_2 + 10x_3 + 5x_4 + 0,3x_5 + 0,1x_6$
Характеристика	$x_1$ – відношення фінансового результату від звичайної діяльності до оподаткування до сукупних активів; $x_2$ – відношення чистого доходу (виручки) від реалізації продукції до сукупних активів; $x_3$ – відношення між власним і залученим капіталом; $x_4$ – відношення нерозподіленого прибутку до сукупних активів; $x_5$ – відношення власного оборотного капіталу до сукупних активів	$x_1$ – відношення грошових надходжень до зобов'язань; $x_2$ – відношення валюти балансу до зобов'язань; $x_3$ – відношення чистого прибутку до середньорічної суми активів; $x_4$ – відношення прибутку до виручки; $x_5$ – відношення виробничих запасів до виручки; $x_6$ – відношення виручки до основного капіталу
Нормативна шкала (ймовірність банкрутства)	$2,91 < Z < 3,0$ і вище – дуже низька; $2,61 < Z < 2,9$ – ймовірна; $1,81 < Z < 2,6$ – висока; $Z < 1,8$ – дуже висока	$Z > 2$ – не загрожує банкрутство; $1 < Z < 2$ – фінансова рівновага порушена, у разі переходу на антикризове управління банкрутство не загрожує; $0 < Z < 1$ – загроза банкрутства, якщо не будуть проведені санаційні заходи; $Z < 0$ – підприємство є банкрутом

*Джерело: систематизовано автором за [6, с. 206; 7, с. 150; 8, с. 137]*

Проте застосування зарубіжних моделей щодо оцінки схильності підприємства до банкрутства є недоцільним через низку причин [4, с. 93; 6, с. 206]:

– закордонні моделі були розроблені у 60–70-х роках ХХ століття, а з того часу змінилося макроекономічне поле ведення підприємницької діяльності;

- ці моделі склалися на основі фінансового стану закордонних підприємств, і тому не є адаптованими до фінансової ситуації на українських підприємствах;
- на українську економіку впливають неекономічні фактори кризи;
- спостерігаються відмінності між системою оподаткування та системою ведення бухгалтерського обліку, тому експонентні значення закордонних моделей не є релевантними для українського бізнесу;
- жодна дискримінантна модель не враховує фактору часу.

Саме ці недоліки лягли в основу формування та розвитку дискримінантної моделі оцінки ймовірності банкрутства О. Терещенка, яка була розроблена у 2000 році шляхом аналізу фінансово-бухгалтерських показників 850 вітчизняних підприємств [7, с. 150]. Модель оцінки ймовірності банкрутства Терещенка існує двох видів: перша – шестифакторна модель, що використовується для різногалузевих підприємств; друга – десятифакторна, проте вона використовується для підприємств, диференційованих за певною галуззю [6, с. 206].

Задля науково-практичного обґрунтування необхідності застосування вітчизняних моделей ймовірності настання банкрутства та здійснення моніторингу об'єктом дослідження для аналізу було обрано українське підприємство – ТОВ «Промавтоматика Вінниця». Це підприємство з 20-річним досвідом роботи з виробництва електрообладнання, реалізації продукції власного виробництва і представлення інтересів інших вітчизняних та іноземних виробників; з автоматизації технологічних процесів, виконання електромонтажних робіт та будівництва сонячних електростанцій.

У межах моніторингу ймовірності настання банкрутства, а також із метою порівняння актуальності зарубіжних та вітчизняних моделей для аналізу схильності до банкрутства вітчизняних підприємств, було проаналізовано показники фінансової діяльності ТОВ «Промавтоматика Вінниця». Проведений аналіз дає змогу розрахувати ступінь ризику настання банкрутства на підприємстві.

Згідно з табл. 3 та 4, було розраховано результативне значення дискримінантної формули за моделлю Е. Альтмана та О. Терещенка на основі результатів фінансово-господарського стану ТОВ «Промавтоматика Вінниця».

Таблиця 3

**Розрахунок та визначення ймовірності настання банкрутства  
ТОВ «Промавтоматика Вінниця» за моделлю Е. Альтмана**

Методологія розрахунку $X_n$		Експоненти	Розрахунок $X_n$		
			2018 рік	2019 рік	2020 рік
X1	(ф. 1, р. 1195 – р. 1695) / ф. 1, р. 1300	1,2	0,1404	0,1169	0,1220
X2	ф. 2, р. 2350 (2355) / ф. 1, р. 1300	1,4	0,0053	0,0124	0,0131
X3	ф. 2, р. 2290 (2295) / ф. 1, р. 1300	3,3	0,0064	0,0170	0,0162
X4	ф. 1, р. 1495 / (ф. 1, р. 1595 + р. 1695)	0,6	0,2173	0,1931	0,1926
X5	ф. 2, р. 2000 / ф. 1, р. 1300	0,999	2,1137	2,0806	2,0082
<b>Z-дискримінант (ймовірність банкрутства)</b>			2,4389	2,4080	2,3400

*Джерело: розраховано автором*

Проведений аналіз фінансової звітності об'єкта дослідження ТОВ «Промавтоматика Вінниця» дав змогу провести розрахунок сталих експонентів за моделлю оцінки ймовірності настання банкрутства Е. Альтмана. Отже, протягом досліджуваного періоду Z-дискримінант засвідчив високу ймовірність настання банкрутства (табл. 2). Однак, як уже було зазначено вище, закордонні моделі не адаптовані до фінансової ситуації на українських підприємствах, тому не відображають дійсності для підприємств перехідної економіки.

З метою досягнення релевантності під час моніторингу ймовірності настання банкрутства на підприємстві доцільно застосовувати наявну вітчизняну методологію, серед яких особливу популярність набула модель О. Терещенка (табл. 4).

**Розрахунок та визначення ймовірності настання банкрутства  
ТОВ «Промавтоматика Вінниця» за моделлю О. Терещенка**

Методологія розрахунку $X_n$		Експоненти	Розрахунок $X_n$		
			2018 рік	2019 рік	2020 рік
$X_1$	р. 2000 (ф. 2) / р. 1695 (ф. 1)	1,5	2,5731	2,4824	2,3950
$X_2$	р. 1900 (ф. 1) / р. 1695 (ф. 1)	0,08	1,2173	1,1931	1,1926
$X_3$	р. 2350 (ф. 2) / р. 1900 (ф. 1)	10	0,0025	0,0059	0,0065
$X_4$	р. 2350 (ф. 2) / р. 2000 (ф. 2)	5	0,0053	0,0124	0,0131
$X_5$	р. 1100 (ф. 1) / р. 2000 (ф. 2)	0,3	0,2770	0,3058	0,3479
$X_6$	р. 2000 (ф. 2) / р. 1900 (ф. 1)	0,1	2,1137	2,0806	2,0082
<b>Z-дискримінант (ймовірність банкрутства)</b>			4,3026	4,2401	4,1242

*Джерело: розраховано автором*

Отримані результати за моделлю О. Терещенка дадуть можливість дійти висновку, що ТОВ «Промавтоматика Вінниця» банкрутство не загрожує, оскільки Z-дискримінант є більшим за 2, що свідчить про прибутковість діяльності підприємства, стабільність фінансового середовища та високу фінансову стійкість підприємства. Для аргументування переваг застосування вітчизняної моделі слід зазначити, що протягом досліджуваного періоду (2018–2020 роках) на ТОВ «Промавтоматика Вінниця» виручка збільшилася на 20 %, а чистий прибуток зріс на 217 %. Ця статистика фінансових результатів діяльності відповідає шкалі нормативних значень за моделлю О. Терещенка. Проте варто зазначити, що в динаміці 2018–2020 роках показник ймовірності настання банкрутства поступово зменшує своє значення, що може свідчити про наближення до порушення фінансової стійкості у довгостроковому періоді. Саме тому, на нашу думку, ТОВ «Промавтоматика Вінниця» варто приділяти увагу оцінці фінансового потенціалу підприємства з метою гнучкого реагування на виклики кризових явищ.

**Висновки.** Юридична категорія банкрутства є ширшою за економічну, оскільки перше банкрутство є наслідком другого. Банкрутство як економічна категорія дає змогу управлінцю своїми діями та рішеннями впливати на процес прийняття оптимальних управлінських рішень, націлених на нівелювання негативного впливу кризових явищ. Одним з елементів управлінської майстерності під час здійснення антикризового управління є здатність керівника передбачати сценарну варіативність внаслідок впливу кризових явищ. У стратегічній перспективі таке управлінське завдання має включати оцінку ймовірності настання економічного банкрутства на підприємстві, оскільки проаналізовані моделі дають змогу розробити прогноз стійкості підприємства до банкрутства на найближчі 3–5 років.

Аналіз наявної науково-практичної бази методології оцінки схильності підприємства до кризових явищ засвідчив неефективність застосування зарубіжних моделей до українських підприємств через низку обмежувальних причин.

Практичне застосування української моделі О. Терещенка для оцінки ймовірності настання банкрутства на прикладі ТОВ «Промавтоматика Вінниця» показує прибутковість підприємства, його фінансову стабільність та демонструє високу фінансову стійкість. Практичне значення отриманих результатів дослідження дасть можливість керівництву ТОВ «Промавтоматика Вінниця» застосувати їх під час формування стратегії антикризового управління.

*Abstract.* This article substantiates the need to consider the risk of bankruptcy at the economic level, that is, at the level of enterprise management. A comparative analysis of foreign and domestic models for assessing the probability of bankruptcy was conducted. Differences between foreign and domestic approaches to assessing the probability of bankruptcy are identified. Recommendations have been developed for monitoring the probability of bankruptcy during the formation of the company's anti-crisis strategy.

*Keywords:* bankruptcy, crisis management, probability of bankruptcy, anti-crisis strategy of the enterprise.

#### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про банкрутство» від 29.11.2001. № 784-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784-14#Text> (дата звернення: 22.09.2022).

2. Баган В., Шухман В. Юридичний та економічний підходи до визначення банкрутства підприємства. *Матеріали XV Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Облік, оподаткування і контроль: теорія та методологія» (28 груд. 2018 р., м. Тернопіль)*. 2018. Тернопіль. С. 10–12. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/33042/1/10.PDF>
3. Марусяк Н. Л., Пильнюк Д. О. Банкрутство підприємства: сутність, причини та наслідки. *Економіка та суспільство*. 2021. № 33. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-29> (дата звернення: 23.09.2022).
4. Тюріна Н. М., Кравацка Н. С., Грабовська І. В. Антикризисне управління: навчальний посібник. Київ: «Центр учбової літератури», 2018. 448 с.
5. Власюк В. Є., Гордієнко К. О., Пшенична А. О. Оцінка ймовірності банкрутства вітчизняних підприємств. *Економіка та суспільство*. 2017. № 12. С. 68–72.
6. Вінніченко А. А., Таранич О. В. Оцінка ймовірності банкрутства підприємства на прикладі ПрАТ «Оболонь». *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса. Том 1* / ред. кол. І. В. Хаджинов (голова) та ін. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2021. Вип. 13. Т. 1. 304 с.
7. Дроб'язко В. В., Велієва В. О. Діагностика ймовірності банкрутства за допомогою моделі О. Терещенка. *Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції молодих науковців, аспірантів, здобувачів і студентів (м. Луцьк, 3 груд. 2021 р.)*. Луцьк. 2021. С. 150–152.
8. Ватченко О. Б., Шаранов Р. С. Використання моделей оцінки ймовірності банкрутства на підприємствах України. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. № 6 (17). С. 132–138.

УДК 331.108

## ОСОБЛИВОСТІ ПІДБОРУ ПЕРСОНАЛУ НА УКРАЇНСЬКОМУ РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*О. В. Вітковська, І. В. Панченко*

*Анотація.* У статті проаналізовано вплив російсько-української війни на Український ринок праці, досліджено яких саме змін зазнала процедура підбору персоналу в організаціях та наскільки ускладнились пошуки відповідного кандидата на вакансію. Проведено порівняльний аналіз основних методик адаптування підприємств під воєнні реалії. Результатом дослідження виявлено механізми та регуляторні інструменти відбудови ринку праці що в перспективі можуть посприяти покращенню ситуації в країні.

*Ключові слова:* ринок праці, підбір персоналу, адаптація підприємств, безпека, війна.

**Вступ.** Ринок праці є одним із найважливіших компонентів сучасної економіки будь-якої країни, питання виходу ринку із кризи досі постає на порядку денному. З початку війни кількість запропонованих вакансій досі у три рази менша, порівнюючи з довоєнним січнем та липнем минулого року. Із протилежного боку на ринку багато вільних спеціалістів, які готові знижувати зарплатні побажання та навіть змінювати напрями діяльності, що породжує значні зміни у структурі кваліфікованої робочої сили.

**Мета статті** полягає у визначенні підходів з адаптації українських підприємств до сучасних реалій, визначенні основних тенденцій на ринку праці та змін, яких зазнала процедура підбору кадрів на підприємствах України.

**Виклад основного матеріалу.** Напруженість на ринку праці, яка відчувалася й раніше, зараз зросла мало не вдвічі, частина працездатного населення мігрувала за кордон, інша частина вимушено залишилась безробітною, багато громадян стали на захист країни – всі ці чинники вплинули на загальний стан у країні.

Суттєвим чинником став дисбаланс між попитом та пропозицією робочої сили. Попит на робочу силу знизився через неможливість працювати у зонах бойових дій, виникли значні проблеми з логістикою і неможливістю довгострокового планування. Стрімке зростання тіньового сектору на ринку праці обумовлене збільшенням кількості вакансій без оформлення і тимчасового найму. Очевидним є і те, що в реаліях сьогодення українцям усе важче розраховувати на соціальні гарантії, легальну заробітну платню, страховий стаж.

Незважаючи на, здавалось би, позитивну тенденцію повернення бізнесу до роботи, у країні все одно залишається високий відсоток безробітних, про що свідчить динаміка активних вакансій, наведена на рис. 1: